

Unge Møn-borgeres syn på natur- og lokalsamfund

Borgerinddragelse for unge som myndiggørende læreproces

Clausen, Laura Tolnov

Publication date:
2004

Document Version
Peer-review version

Citation for published version (APA):

Clausen, L. T. (2004). *Unge Møn-borgeres syn på natur- og lokalsamfund: Borgerinddragelse for unge som myndiggørende læreproces*. Roskilde Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

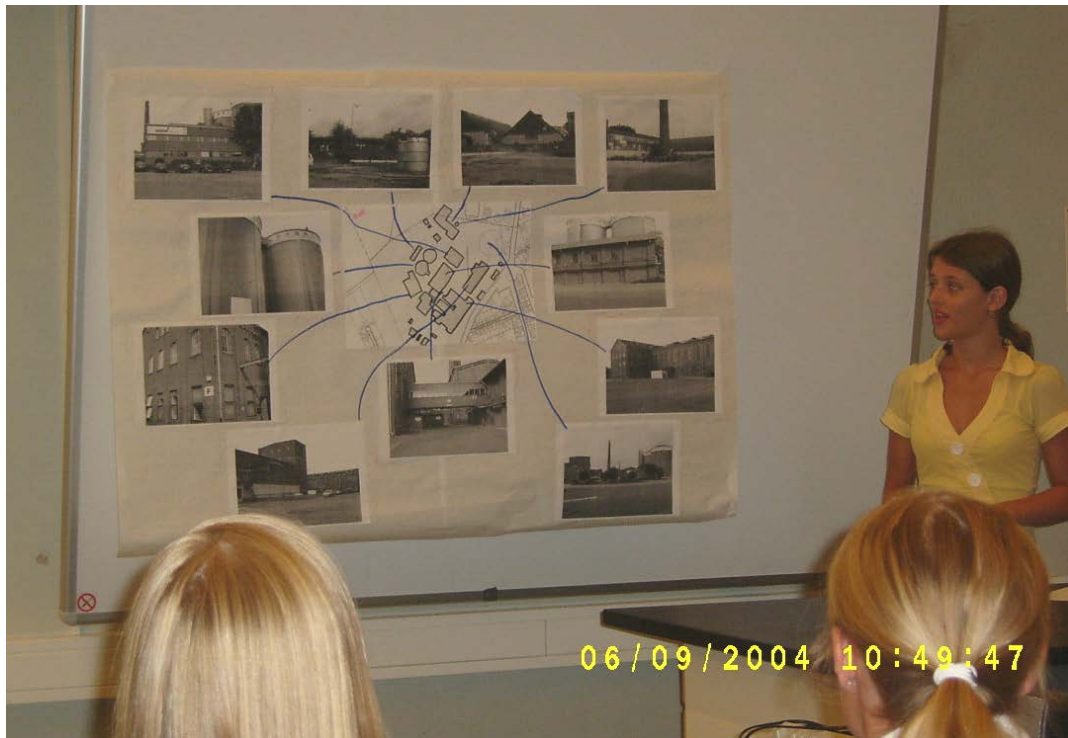
- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@ruc.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Unge Møn-borgeres syn på natur- og lokalsamfund

-Borgerinddragelse for unge som myndiggørende læreproces

**Af Ph.d.-stipendiat Laura Tolnov Clausen
Roskilde universitetscenter, november 2004**

Arbejdsnotat udarbejdet på baggrund af undervisnings- og borgerinddragelsesprojektet for fem niende klasser på Stege skole i forbindelse med pilotprojekt Nationalpark Møn.
Copyright © 2004 Laura Tolnov Clausen.

Indholdsfortegnelse.

Indledning	3
Projektets formål og problemstilling	4
Stege skole som institutionel ramme for inddragelsen af de unge	5
Tilgang og metodedesign	7
Miljø, demokrati og myndiggørelse som fælles undervisningsmål	7
Hverdagsliv og hverdagslandskabet som begrebsmæssig ramme for projektdesignet	7
Bæredygtighed som undervisningstema	8
Aktionsforskning som metode i forhold til inddragelsen af unge i natur- og lokalsamfundsudviklingen	8
Fremtidsværkstedet som demokratisk metode	9
Elev-værkstederne	10
Empiriske iagttagelser og foreløbige konklusioner	14
Naturen der blev væk	14
Fornemmelsen af ekskludering	16
Hvad er bæredygtighed?	17
Manglende politisk selvbevidsthed	18
Forsker- og lærerrollen	20
Lærerværkstedet og det videre projektarbejde	22
Offentlighedsarrangementet	24
Transport-drømme	24
Erhvervs-drømme	24
Væresteds-drømme	25
Uddannelses-drømme	28
Aften-arrangementet	30
Borgerinddragelse for unge som myndiggørende læreproces	32
Medansvar for natur og lokalsamfund handler om myndiggørelse	32

Sammenfatning	34
Naturens rolle:	34
Eksklusion	34
Bæredygtighed	35
Politisk selvtillid	35
Voksenrollen	36
Medansvar og myndiggørelse	37
Litteratur:	38
Empiri:	38
Aviser og andre medier:	38

Indledning

Møn er blevet udpeget som et ud af i alt 7 pilotprojekter og bliver med stor sandsynlighed udpeget som en af landets første nationalparker. I den henseende står ønsket om en bedre naturbeskyttelse som noget helt centralt. Møn har en enestående natur med oprindelige geologiske formationer, sjældne planter og dyr samt kulturlandskaber med væsentlige natur- og kulturværdier, hvis muligheder for en balanceret afvejning af benyttelse og beskyttelse vurderes som større indenfor rammerne af en nationalpark. Samtidigt er Møn også et samfund, der er præget af de samme udviklingstendenser, som rammer mange små-samfund i såkaldt ”perifere” egne af landet. De fleste større virksomheder er borte, og strukturudviklingen indenfor landbrug og fiskeri har i de seneste årtier været karakteriseret af nedgang af beskæftigede.

I formålsbeskrivelsen for pilotprojekt nationalpark Møn indgår ønsket om forbedringer på både natur- og samfundsområdet. Parallelt med ønsket om sikringen og udbyggelsen af områdets naturværdier indgår også ønsket om at arbejde for en bæredygtig udnyttelse af områdets naturressourcer (erhvervsmæssigt såvel som rekreativt) samt forbedringer af områdets sociale og økonomiske samfundsudvikling. Samlet indebærer visionen mao. implementeringen af et bredt bæredygtighedsbegreb, hvor der sker nytænkning i relation til naturforvaltning, friluftsliv/turisme, kulturmiljø, land- og skovbrug, landdistriktsudvikling (herunder bosætning, landsbyfornyelse og renovering) samt forvaltningsstrukturer og forvaltningsenheder. (http://www.skovognatur.dk/Falster/Nationalpark/om_pilotprojektet/projektgrundlag)

Begrebet borgerinddragelse står centralt i forhold til hele ideen om udviklingen af et fremtidigt nationalparkkoncept, og på Møn indgår det i formålsbeskrivelsen, at et af hovedformålene er at ”skabe ejerskab lokalt på Møn for nationalpark-ideen og i praksis vise hvilket potentiale og forandringer/ forbedringer ideen kan medføre”. Denne fokusering på borgernes deltagelse i udviklingen af et nationalparkkoncept, ligger i forlængelse af de sidste årtiers forsøg på at udvikle en planlægnings- og forvaltningsform, som forfølger et demokratisk ideal, hvor borgerne ikke blot formelt og repræsentativt udgør fundamentet for de politiske beslutninger, men også reelt og på lige fod er med til at formulere deres ønsker og behov, samtidigt med at de indgår som aktører i den konkrete og daglige forvaltning.

Der er imidlertid nogle grupper, som ikke har været, og traditionelt ikke er, særligt synlige i sådanne borgerinddragelsesprocesser. Én af disse grupper er børn og unge, som ofte bliver overset til fordel for de mere traditionelle interessegrupper. I forhold til visionerne om en langsigtet bæredygtig udvikling er det spørgsmålet, om denne overseelse er særlig hensigtsmæssig. Dels kunne det tænkes, at denne generation kunne bidrage med nogle perspektiveringer og idéer, som kunne berige de igangværende pilotprojekter. Dels er det ungdommen, som udgør fremtidens borgere, og derfor kunne der argumenteres for, at ideen om medejerskab var af særlig relevans lige netop i forhold til denne samfundsgruppe – både i forhold til ønsket om omsorg

og medansvar for naturen, og i forhold til ønsket om at fastholde liv og udviklingsmuligheder i landdistrikterne¹.

Projektets formål og problemstilling

I de opstillede målsætninger for pilotprojekt nationalpark Møn beskrives børn og unge som en særlig målgruppe for borgerinddragelsesprocessen (http://www.skovognatur.dk/Falster/om_pilotprojektet/nyt_presse/2004). Foreliggende projekt, som blev sat i gang på initiativ af undertegnede, omfattende fem niende klassers deltagelse i natur- og lokalsamfundsudviklingen, har ind til videre været hovedindsatsen i den henseende.

Som Ph.D. stipendiat med borgerinddragelse i naturforvaltningen som speciale, tog min egen interesse for at arbejde med borgerinddragelsen af de unge dels afsæt i en formodning om, at denne samfundsgruppe havde nogle anderledes, men relevante, synspunkter at bidrage med i forhold til den eksisterende deltagelsesdiskurs; dels i en nysgerrighed omkring, *hvad* det så var for en natur- og landskabsopfattelse, som de unge var eksponenter for, og hvor vidt det med afsæt i denne forståelse kunne lade sig gøre at etablere en form for ungdomsoffentlighed i forhold til den gældende landskabsdiskussion. Sammenfattet kan denne interesse præsenteres som en art problemformulering, som også kom til at fungere som en form for referenceramme for selve projektdesignet:

Hvilken betydning har unges landskabsrelationer i deres aktuelle hverdagsliv for deres holdninger og ønsker til landskabet.² Og er det med afsæt heri muligt at mobilisere en politisk vilje til forandring gennem aktiv deltagelse?

Således var det indledningsvist mit håb, at de unge, i løbet af processen, ud over at få mulighed for at formulere deres kritikker og ønsker omkring deres lokalsamfund med alt, hvad dette for dem måtte indebære af natur og samfundsliv, også opnåede en større selvbevidsthed og evne til konkret handling i forhold til at få deres ønsker realiseret. Dette ideal kan også beskrives som ansatserne til en 'myndiggørende dannelsesproces' hos de unge, idet myndiggørelse dels betragtes som et produkt af, at borgerne – i dette tilfælde de yngre borgere – bliver taget alvorligt og får det nødvendige rum at tale og handle indenfor; dels som et produkt af den dannelse, der følger af en øget opmærksomhed overfor det fælles ansvar.

Med afsæt i pilotprojektets målsætninger og egen interesse for at gennemføre et deltagelsesforløb med den yngre del af den mønske befolkning indsendtes i maj 2004 en ansøgning til Friluftsrådet om midler til gennemførelsen af et to måneder langt borgerinddragelsesprojekt for de fem niende klasser bestående af ca. 120 elever på Stege Skole. Hensigten var, over dette to måneder lange intensive forløb, at bruge naturen og lokalsamfundet som rum for læring gennem oplevelse, handling og erfaring, og give de unge mulighed for at arbejde med deres egne ønsker og visioner omkring Møn som levested for mennesker og natur. Der var tale om en periode, der strakte sig fra skolestart i august til starten af oktober – helt præcist fra 11. august til 7. oktober.

---

¹ I flere udenlandske nationalparker er man meget opmærksom på denne dobbelte hensigt, og derfor satses der også stærkt på inddragelsen af børn og unge.

² Min anvendelsen af begrebet "landskab" beskrives længere fremme i papiret.

Ansøgningen accepteredes i juni. Derudover gik Skov- og Naturstyrelsen og Møn kommune også ind og støttede projektet økonomisk.

Det foreliggende arbejdsnotat³ har som sit sigte at samle op på og redegøre for erfaringer, iagttagelser og foreløbige analyser fra det projektførløb, som netop er afsluttet. Der er hovedsageligt tale om empiriske iagttagelser, som endnu ikke har været genstand for nogen dybdegående teoretisk-analytisk bearbejdning. Håbet er ikke desto mindre, at materialet kan indgå i de videre overvejelser om, hvordan unge kan inddrages i den fremtidige natur- og lokalsamfundsudvikling, hvad enten det bliver inden for rammerne af en fremtidig Møn nationalpark eller ej.

Stege skole som institutionel ramme for inddragelsen af de unge

At valget faldt på fem niende klasser var et tilfælde – men set i bakspejlet et heldigt tilfælde. Undertegnede havde flere måneder forinden sat en mindre projektbeskrivelse i skolens nyhedsbrev i håb om, at nogle af skolens lærere ville reagere. Min oprindelige tanke havde været, at arbejde med nogle af de yngre elever (5.-6. klasse), ud fra en antagelse om, at denne aldersgruppe ville være aktive naturbrugere og dermed også ville have nemt ved at fatte interesse for projektet. Responsen kom imidlertid fra de fem niende klassers lærer-team, som var vant til at arbejde projektorienteret og i øvrigt gerne ville arbejde med de unges egen identifikation, analyse og formidling af forskellige problemstillinger vedrørende deres lokale natur- og lokalmiljø i relation til pilotprojektet. Dette skulle vise sig at blive en spændende drejning. Dels i forhold til mine oprindelige projekttanker, fordi der gennem arbejdet med denne ældre aldersgruppe tegnede sig nogle helt nye perspektiver og muligheder, som imidlertid også indebar, at der skulle tænkes nye tanker i forhold til det planlagte projektførløb. Dels fordi det pågældende lærerteam viste sig at være et meget dynamisk og velfungerende, hvor de enkelte lærere var meget åbne og kritisk reflekterende overfor de tanker, de blev præsenteret for.

I løbet af juni planlagdes projektførløbet således i detaljer. Undertegnede havde udarbejdet en køreplan, som der nu, i samarbejde med nogle af lærerne, blev sat kød og blod på. Køreplanen bestod overordnet af tre faser:

Udflugt: En kick-start i form af en udflugt for eleverne i det Mønske landskab. Hensigten med udflugten var at virke som inspirationskilde for de efterfølgende værksteder og projektarbejdet. Således var det ideen at engagere en række forskellige lokale naturbrugere og lade eleverne indgå i aktiv dialog med disse forskellige naturbrugere ude i landskabet omkring landskabsanvendelse, natursyn og muligheder og konflikter relateret hertil. Udflugten skulle finde sted d. 11. august. Samme aften ville der være et forældrearrangement, hvor eleverne sammen med deres forældre inviteredes til en præsentation af det tema, som der skulle arbejdes med de næste to måneder.

Fremtidsværksteder: Umiddelbart efter udflugten skulle der følges op med en række fremtidsværksteder (fem i alt), hvor de unge skulle have mulighed for at udtrykke deres holdninger, ideer og ønsker til deres lokalsamfund som fremtidigt levested for

---

³ Det foreliggende arbejdsnotat er en koncentreret opsamling på et længere arbejdsnotat, som indeholder en mere detaljeret redegørelse for overvejelserne omkring selve projektdesignet samt en mere udførlig redegørelse for de metodiske iagttagelser og erfaringer fra projektførløbet.

både mennesker og natur. Hensigten var, at fremtidsværkstederne ville munde ud i gruppedannelser omkring forskellige temaer, som der så skulle arbejdes videre med i de efterfølgende uger.

Projektarbejde: I den resterende projekttid skulle de forskellige grupper nu gives forskellige muligheder for at arbejde videre med deres ideer og temaer frem til d. 7. oktober. Dette ville bl.a. ske i form af forskellige tema-dage og tema-uger, og som et centralt indslag var også invitationen af en række lokale politikere, embedsfolk og naturbrugere til en paneldiskussion med eleverne d. 8. september. Eftersom hensigten var at involvere samtlige faglærerne i projektet, var det også hensigten at lade de af fremtidsværkstederne udsprungne utopitemaer indgå i den almindelige undervisning i fagene dansk, samfundsfag, fysik-kemi, biologi og matematik. Målet med dette arbejde ville dels være, at de unge opnåede indsigt i de til temaerne relaterede faglige problemstillinger, og dels at de selv nåede frem til forskellige skriftlige og visualiserede bud på, hvordan de selv kunne forestille sig Møn som et bedre sted for unge mennesker at leve.

De sidste to uger af projektforslaget var afsat til elevernes arbejde med deres endelige forslag til projektet og visualiseringer heraf, og til det formål skulle forskellige 'hjælpelærere' i form af f.eks. en skuespiller, en filmmand, en modelbygger m.fl. indbydes til at assistere med visualiseringen.

Hensigten var, at elevernes forslag skulle præsenteres på et offentlighedsarrangement d. 7. oktober, hvor forældre, politikere og andre mønske borgere samt miljøministeren blev inviteret til fremvisning. Det var også hensigten at disse projektforslag skulle beskrives skriftligt og afleveres til styregruppen. Derudover ville jeg selv stå for en afrapportering til styregruppen, som indbefattede mine egne hoveddiagtagelser omkring projektforslaget samt renskrivningen af værkstedsprotokollerne fra de afholdte fremtidsværksteder.

Tilgang og metodedesign

Miljø, demokrati og myndiggørelse som fælles undervisningsmål

Selve inspirationen til projektdesignet blev i høj grad hentet fra den del af den universitetspædagogiske forskning, som i internationalt henseende går under fællesbetegnelsen 'environmental education', og hvor den dominerende opfattelse er den, at nutidens miljøundervisning ikke kun bør omhandle snævre natur- og miljømæssige anliggender, men også efterstræbe en brodannelse til demokrati og aktivt medborgerskab. Afsættet herfor er den tanke, at naturens ressourcer er et fællesanliggende i den allermest fundamentale forstand. Det økosystem, som elementer og levende organismer tilsammen udgør, er en betingelse for de menneskelige samfunds sundhed og velbefindende, og derfor er det inden for dette forskningsområde væsentligt ikke alene at lade miljøundervisningen omhandle viden omkring og ansvar overfor den naturlige verden, men også at forberede unge mennesker til at blive talsmænd (og kvinder) for miljøet i alle de dele af civilsamfundet, hvor beslutninger med længerevarende konsekvenser træffes. (Chawla, 2002: 1) Det er også tanken, at dette samspil har sit bedste udgangspunkt i lokalsamfundet. Mennesker, inklusivt unge mennesker - antages det - er simpelt hen bedre forberedte til at tænke globalt, hvis de tager afsæt i observationer og refleksioner omkring det, der sker i deres egne lokaliteters økosystemer. Denne erkendelsesproces, hvor globale miljømæssige sammenhænge begribes ved at observere den lokale natur er også blevet beskrevet som 'at bringe biosfæren hjem'⁴, og hvis den udover muligheden for konkret handling i og omkring naturen også tilføjes muligheden for politisk handling, i form af italesættelsen af og argumentation for egne holdninger og ideer i et politisk forum, er den eftertragtede brodannelse mellem miljø- og demokratiforståelse på rette vej.

Hverdagsliv og hverdagslandskabet som begrebsmæssig ramme for projektdesignet

Inspireret af de tanker, som p.t. præger det miljøpædagogiske forskningsfelt, var den bagvedliggende hensigt med projektet at kombinere miljø- og demokratitemaerne i en projektorienteret undervisningsform, der efterstræbte ansatserne til en brodannelse mellem ansvarsbevidsthed overfor naturgrundlaget og større politisk selvbevidsthed. Derudover blev projektet tilsat en tredje dimension, som til gengæld forekommer mærkbart fraværende inden for miljøundervisningsområdet – dagliglivsdimensionen, som selv inden for det miljøpædagogiske område har en tendens til at blive overset til fordel for en mere ensidig natur- og miljøfokusering.

Som begreb udfordrer dagliglivet den gængse, og særligt indenfor naturdebatten, dominerende opfattelse af naturen som kulturens modsætning. Ifølge denne opfattelse betragtes naturen som kulturens og det sociale omgivelser og i sin rene form uafhængigt af mennesker. Ud fra et dagliglivsperspektiv bliver det imidlertid tydeligt at denne dualistiske opsplitning mellem naturen og mennesket er problematisk. I et dagliglivsperspektiv er holdninger og ønsker til naturen tvært

---

⁴ Formuleringen stammer fra Thomashow, hvis engelske version er 'bringing the biosphere home' (2002)

imod tæt forbundne med menneskers sociale behov og sociale liv. Hverdagslivet er også rutiner, utilfredshed, ambitioner, længsler, nysgerrighed og stadige ændringer i de sociale og kulturelle betingelser – alt sammen noget, der sætter sit præg på holdningen til omgivelserne – inklusivt naturen. (Læssøe & Iversen, 2003: 16-17)

Konsekvensen af en hverdagslivsmæssig tilgang til naturforståelsen, som projektdesignet på Stege Skole var præget af, blev, at det frem for at tage udgangspunkt i de unges 'naturopfattelser' forekom mere relevant at tale om de unges 'hverdagslandskaber'. Landskabsbegrebet er bredere end naturbegrebet, idet det ud over mere specifikke naturrelationer og miljøopfattelser også rummer fornemmelsen for tilhørsforhold til et sted og dettes anvendelses- og udviklingsmuligheder.

I det projektdesign, som dannede den bagvedliggende ramme for det to måneder lange projektføreløb på Stege skole, valgtes således at arbejde med landskabsbegrebet i stedet for naturbegrebet, fordi hovedinteressen var at lade de unge arbejde med deres eget stedlige tilhørsforhold i forhold til landskabet forstået som en bredere rumlig størrelse end forholdet til naturen i snæver forstand. Naturen indgik som en væsentlig del af dette brede landskabsbegreb, som imidlertid også stod åbent for at indbefatte en lang række andre rumlige, sociale og kulturelle relationer.

Bæredygtighed som undervisningstema

Et af modeordene i de sidste 10 års nationale og internationale miljødebat er "bæredygtighed" eller "bæredygtig udvikling". Samtidigt bliver begrebet brugt med meget forskellige konnotationer, alt afhængigt af, hvem der udtaler det, og den sammenhæng, det bliver anvendt indenfor.

I undervisningsprojektet på Stege skole var målet at nuancere den traditionelle anvendelse af bæredygtighedsbegrebet, idet tanken var, at det ikke var tilstrækkeligt at anvende begrebet i de to betydninger, som enten opfatter begrebet som en økologisk eller økonomisk bæredygtighed. Med afsæt i hverdagsperspektivet var det tanken, at det i forhold til elevernes arbejde var påkrævet også at integrere det menneskelige, kulturelle aspekt – den kulturelle bæredygtighed - forstået som en udvikling, hvor mennesker skal kunne leve både rent fysisk og mentalt i et landskab, og hvor landskabet også rummer kulturelle og rekreative værdier (Grau Møller, 2000: 77). Denne bæredygtighedsforståelse udelukker ikke økologisk og økonomisk bæredygtighed, men supplerer disse. I hvert fald var det tanken, at de unge i projektføreløbet skulle bevidstliggøres omkring eksistensen af de tre dimensioner og deres indbyrdes sammenhængskraft, og i stedet for at arbejde med 'den bæredygtige udvikling' som en fast defineret størrelse, selv skulle tage stilling til, hvilken form for bæredygtig udvikling, de ville arbejde sig henimod.

Aktionsforskning som metode i forhold til inddragelsen af unge i natur- og lokalsamfundsudviklingen

Borgerinddragelsesprojektet for de unge på Stege Skole blev, i det omfang, det var muligt, forsøgt gennemført efter nogle af den såkaldte aktionsforskningens grundprincipper. Ordet 'aktionsforskning' understreger i sig selv det grundlæggende princip, at forskning og handling (aktion) skal følges ad og gennemføres af de samme mennesker, som deltager i et pågældende projekt. Nogle har beskrevet det som en 'af-professionalisering' af forskningen, men det kunne også beskrives som en 're-professionalisering', idet forskeren "eksperten" i denne proces tildeles en ny rolle som

demokratisk deltager på lige linje med de øvrige deltagere, som i øvrigt også tildeles en form for forskerrolle i forhold til undersøgelsen af deres egen livssituation.

Kortfattet opsummeret er aktionsforskningens hovedtræk at:

- a) forskningen udføres af eller sammen med de mennesker, som den vedrører;
- b) forskeren (eksperten) engagerer sig i de pågældende menneskers problemstillinger og deres analyse af egen livssituation;
- c) en undersøgelse starter med en eller flere konkrete problemstillinger, som deltagerne selv har identificeret;
- d) undersøgelsen skrider frem ved, at deltagerne selv undersøger de underliggende årsager og faktorer, som ligger til grund for de pågældende problematikker, og selv når frem til bud på løsninger af samme (Hart, 1992: 19).

Forskerens (ekspertens) rolle gennem en sådan proces er at bistå de øvrige deltagere med teknisk assistance, som imidlertid også sættes på spil i en gensidig og ligeværdig dialog. I den henseende, er det ikke eksperten, som har patent på sandheden, fordi sådanne 'sandheder' hele tiden udfordres og revurderes i løbet af processen. Gennem en sådan proces er det til gengæld hensigten, at deltagerne ikke alene formår at transformere nogle af de vilkår, som skaber praktiske problemer i forhold til deres livssituation, men også bevidstliggøres omkring disse problemer og udvikler kompetencer til at kunne takle lignende eller andre problemer i fremtiden. En sådan proces kan som nævnt også beskrives som 'myndiggørelse' eller tilegnelsen af evnen til at påtage ansvar for, magt og styring over ens eget liv.

Fremtidsværkstedet som demokratisk metode

På Stege skole spillede de såkaldte fremtidsværksteder en central rolle som afsæt for det videre projektførløb. Eleverne i samtlige fem niende klasser fik mulighed for indledningsvist at identificere de for dem relevante problemstillinger på i alt fem afholdte fremtidsværksteder – et for hver klasse, hvoraf hvert værksted var af 6 timers varighed – det, der svarer til en normal skoledag.

Fremtidsværkstedet er en demokratisk arbejdsmetode, der er velegnet i selvforvaltningsprocesser. Der er ingen skjult dagsorden, og der er ikke på forhånd defineret nogle bestemte mål. Frem for kun at sætte én fremtidsvision på dagsordenen handler fremtidsværkstedet om at åbne for en utopisk horisont i form af en ønskeværdig fremtid. Samtidigt er formen meget anderledes i f.h.t. andre mødeformer. Der arbejdes med forskellige faser – kritik-, utopi-, og realiseringsfaser, og der tales i stikord uden lange monologer. Alt tages alvorligt men ikke nødvendigvis højtideligt, og den frie, men strukturerede, form imødekommer på den måde deltagerne selv. De ikke velformulerede, der ikke er vant til at blive hørt, høres, og mødet lægger i det hele taget op til et ligeværdigt møde deltagerne imellem. Gældende for alle faserne er desuden, at der bruges leg og kreativitet for at give en legende stemning og for at bruge andre udtryksformer end de verbale.

I værksteder, hvor temaet ikke er for stort og diffust, men tæt knyttet til deltagerne hverdag, indebærer fremtidsværkstedet i bedste fald myndiggørelse, i den forstand at deltagerne får styrke, evne og lyst til at arbejde for det de tror på, og brænder for. På den måde er fremtidsværkstedet en metode, der lægger op til samarbejde - om

fremtiden, og samtidigt et procesværktøj med enkle rammer, som er nemme at overskue.

Fremtidsværkstedets tre faser:

Kritikfasen

Kritikfasen er en fælles brainstorm, hvor man er konsekvent negativ, men hvor det er forbudt at komme med negative kommentarer til de andre deltageres kritik. Til gengæld er forståelses- og uddybende spørgsmål velkomne. Til sidst udvælges det vigtigste fra kritiksamlingen, og den valgte kritik er udgangspunktet for det videre værkstedsarbejde.

Utopifasen

I denne fase skal de nye mål formuleres. Her gælder det om at vende kritikken af elendigheden til utopiske udkast om, hvordan det så burde være. "Virkeligheden" sættes ud af kraft. Alt kan lade sig gøre, og faktisk er det reglen, at man ikke må bekymre sig om love, logik, forskrifter, eksperter, "nødvendigheder", facts eller magtkonstellationer mv. Der skal være plads til alle utopier, for i denne fase er intet umuligt.

Virkeliggørelsesfasen

I denne fase sættes "djævlens advokat" til at se på utopierne. De konfronteres med virkeligheden ud fra en vurdering af, om der er nogen ting (juridisk, økonomisk, politisk m.m.) der skal ændres, før man kan virkeliggøre utopierne. I denne fase finder deltagerne således også ud af, om der skal laves et idékatalog over, hvordan de kommer utopierne nærmere, eller om der er brug for konkrete handlingsplaner? Skal der f.eks. nedsættes arbejdsgrupper m.m.?

Til gennemførelse af et fremtidsværksted er der en eller to mødeledere - værkførere. Værkføreren er procesansvarlig og skal være fortrolig med de enkelte faser og forstå sin funktion som én, der har til opgave at virke opmuntrende og ansporende. Desuden har værkføreren ansvaret for, at tidsplanen overholdes, og at ingen bryder den demokratiske ånd ved at komme med lange enetaler eller negative kommentarer.

Elev-værkstederne

Overskriften på elev-værkstederne var *"Vores syn på natur og samfund på Møn – f.eks. natur, fritid, skole og daglig liv"*. Begrebet 'nationalpark' indgik helt bevidst ikke i tema-formuleringen, eftersom det, der var intentionen, ikke var en stillingtagen til, hvor vidt en nationalpark var ønskelig eller ej, men derimod at få en dialog i gang om, *hvilket* landskab, de unge selv kunne forestille sig i fremtiden. Når begrebet 'nationalpark' blev fravalgt i forhold til værkstedernes overordnede tematisering, skyldtes det nogle af de samme problemstillinger, som prægede den ovenfor beskrevne stillingtagen til, hvor vidt eleverne skulle arbejde med et snævert naturbegreb eller et bredt landskabsbegreb med afsæt i deres eget hverdagsliv.

Problemet med begrebet 'nationalpark' er nemlig, at det på forhånd lægger op til en række associationer, som i sig selv virker blokerende i forhold til en bred diskussion omkring landskabets fremtidige anvendelsesmuligheder. Dette har vist sig som en enorm hæmsko i forhold til de borgerinddragelsesprocesser, som p.t. foregår blandt voksne borgere i de forskellige pilotprojekter. I forbindelse med de iagttagelser, som jeg indledningsvist fik mulighed for at gøre mig, inden skoleprojektet løb af staben, stod det da også klart, at eleverne enten ikke havde det fjerneste begreb om, *hvad* en nationalpark var eller kunne være, eller at dette fænomen blev opfattet meget stereotyp og oftest tillagt negative værdier. Det, der var interessant, var således ikke, at få de unge til at tage stilling til noget, de ikke havde gjort sig særlig mange tanker om, men derimod, med afsæt i deres hverdagsliv, at understøtte en arbejdsproces, hvor de fik mulighed for at formulere kritikker og ønsker i forhold til deres lokalsamfund, eller 'hverdagslandskab', med alt hvad dette for dem måtte indebære af natur og samfundsliv. Dette kunne så danne afsæt for den videre udformning af egne bud på et bæredygtigt lokalsamfund sideløbende med en selvstændig vurdering af, hvor vidt dette også kunne være et bud på indholdet i en evt. nationalpark.

I værkstedernes kritikfase fik eleverne mulighed for at udtrykke deres uforbeholdne kritik af deres lokalsamfund med afsæt i temaoverskriften "*Hvad er vi utilfredse med ved vort liv på Møn – f.eks. natur, fritid, skole og dagligt liv*". Disse kritikker blev siden vendt til drømme og ønsker i den såkaldte utopifase, hvor eleverne opfordredes til at vende kritikken af elendigheden til utopiske udkast om, hvordan de så mente, at det *burde* være. I utopifasen blev "virkeligheden" således sat ud af kraft, idet de unge blev gjort opmærksomme på, at inden for værkstedets rammer kunne alt lade sig gøre, og at man derfor ikke behøvede at bekymre sig om diverse begrænsninger og barrierer. Tværtimod var der plads til alle utopier, også selv om de for nogen kunne virke umulige eller "gale".

Overskriften på elevværkstedernes utopitema var "*Hvilke drømme og ønsker har vi til vort liv på Møn – f.eks. natur, fritid, skole og dagligt liv*", og i forhold til dette spørgsmål dannede der sig i hver klasse mellem 3 og 5 hovedtemaer, som eleverne arbejdede videre med i smågrupper. De ønsker og drømme, som i form af gruppernes utopi-skitser, udsprang af denne fase blev præsenteret i plenum i form af bl.a. tegninger, skriftligt formulerede ønsker og små skuespil. Slutteligt blev alle disse utopiskitser - i realiseringsfasen – konfronteret med "djævlens advokat", idet eleverne blev bedt om at se på hinandens utopier ved at konfrontere dem med virkeligheden; Hvilke utopier burde kunne realiseres her og nu, og hvilke kunne realiseres på kort og på længere sigt - hvad var midlerne, og hvordan forholdt de skitserede utopier sig i forhold til bæredygtighedsbegrebet?

Realiseringsfasen var den fase, som i forhold til "normale" værkstedsforløb, var udsat for de største modifikationer. Årsagen hertil var to-delt. Dels satte den normale skoledags begrænsede tidsrum, sine egne grænser for, hvor lang tid værkstederne kunne vare, og derfor var det nødvendigt at spare tid ved at komprimere nogle af faserne. Via konsultation med både elever og lærere, var det opfattelsen, at det ikke ville være muligt at "holde på" eleverne længere end en normal skoledag, og erfaringerne fra de enkelte værkstedsforløb skulle da også vise sig at være, at 6 timers koncentreret værkstedsarbejde måske endda var lige i overkanten af, hvad 14-15 åriges koncentration og tålmodighed kan strækkes til. Dels var projektdesignet tilrettelagt således, at den resterende projekttid i virkeligheden var tiltænkt som værende én lang realiseringsfase. Det, som værkstedet kunne bidrage med, var rammerne og frirummet til at kunne formulere de kritikker og ønsker, som de unges videre arbejde skulle tage afsæt i. Derudover kunne værkstedet bidrage med spæde ansatser til det videre realiseringsarbejde, som de lige så spæde utopier gerne skulle nærme sig i løbet af det resterende projektforsløb.

Således blev realiseringsfasen afrundet med et påbegyndt idé-katalog over, hvordan de unge i deres videre arbejde kom realiseringen af deres utopier nærmere, og hvilke konkrete handlingsplaner, der reelt var brug for. Derudover blev eleverne opfordret til at tage deres utopier med sig og arbejde videre med dem i forhold til en præsentation overfor såvel deres respektive klasselærere såvel som i fællesplenum overfor de øvrige klasser og grupper. Utopierne skulle ikke risikere at blafre for meget i det uvisse med risiko for at hensygne. Derimod var det vigtigt, at eleverne præcist vidste, hvad de gjorde, når værkstedet sluttede. Hvordan kom de videre med de ansatser til ønsker omkring deres hverdagslandskab, som de nu havde brugt en hel dag til at udarbejde? For der *var* kun tale om ansatser, som skulle have mulighed for videre refleksion og bearbejdning inden præsentationen for de øvrige klasser og lærerne. Til det formål var der blevet afsat timer i samfundsfag til, at de forskellige grupper kunne arbejde videre med en præsentation på ca. fem minutter, og denne præsentation blev afholdt ca. en uge efter fremtidsværkstederne. Her blev samtlige ca. 25 utopier præsenteret på et fælles arrangement for de andre grupper med det dobbelte sigte, at de enkelte grupper kunne videreformidle de forskellige ideer til de øvrige elever og

lærere og derudover kunne sammenkoble sammenfaldende utopier og dermed reducere de mange utopier til 8-10 utopi-temaer. Det var så disse temaer, som der skulle arbejdes videre med i det efterfølgende undervisningsforløb.

Empiriske iagttagelser og foreløbige konklusioner

Borgerinddragelsesprojektet for de unge på Stege Skole resulterede i en række værdifulde iagttagelser og erfaringer, som alle kan bruges som argumenter for nødvendigheden af at inddrage børn og unge i naturbeskyttelsesprojekter generelt såvel som i de kommende nationalparker mere specifikt. Det følgende forsøg på at trække nogle linjer op er foreløbigt. Således er det ikke hensigten at foretage en stringent analytisk indkredsning af, i hvilken udstrækning den idealiserede læreproces begyndte at tage form, idet iagttagelserne fra projektet endnu mangler at blive konfronteret med en nærmere teoretisk analyse⁵, og idet en sådan proces i virkeligheden kræver en meget længere tidshorisont. De kan ikke desto mindre indeholde nogle orienteringer eller pejlemærker for håndteringen af børn og unges inddragelse i de videre beslutningsprocesser.

Naturen der blev væk

En sådan første iagttagelse var den, at naturen ikke *var* særlig synlig, når man spurgte ind til de unges prioriteringer omkring deres hverdagslandskab. På værkstederne var det alene de unges kritikker og ønsker, som fik lov til at stå i centrum. Her var der ingen løftede pegefingre eller moralprædikener og heller ikke noget forsøg på at styre de unges prioriteringer i bestemte retninger – selvom det *var* svært at lade være! De udmeldinger, som de unge kom med, var råt for usødet, hvad de mente og prioriterede i forhold til deres natur og lokalsamfund, og i den henseende havde naturen det med at blive temmelig anonym. Kun for de færreste forekom den at være af bevidsthedsmæssig betydning for identiteten, og nærmere adspurgt fremgik det da også, at de unge ikke brugte naturen særligt meget. Dette blev også tydeligt på de respektive utopier, som mange af grupperne visualiserede i form af kort-afbildninger. Af disse kort fremgik det, at flere af eleverne ikke kendte Møn særlig godt, eftersom de tilsyneladende ikke var helt klar over, hvor de forskellige steder lå henne.

Iagttagelsen på fremtidsværkstederne understøttede lignende iagttagelser fra den indledende landskabsekskursion, som projektforløbet var startet ud med. Én af destinationerne på denne ekskursion var Høvbleget, og ud af de i alt 23 elever, som tilbragte en halv skoledag på dette sted, var der 2 elever, som overhovedet havde været på Høje Møn og omegn - alene eller sammen med familie - hver og især én gang! Til gengæld var det let at mobilisere en interesse. De "seje drenge" blev - på begge hold - meget hurtigt motiverede af den engagerede fortællers beretninger om bl.a. den sortplettede blåfugl. Resten var meget nysgerige og motiverede på forhånd, og ALLE blev grebet af opfordringerne til at lugte/lytte/smage/føle/.... - kort sagt sansede naturen, selvom det var tydeligt, at de var uvant med den type oplevelser. Da ekskursionsdeltagerne blev opfordret til at lægge sig på ryggen på Kongens Udsigt

---

⁵ En sådan er det hensigten at foretage på et senere tidspunkt, idet de erkendelser, som fremtidsværkstederne og det efterfølgende projektforløb afstedkom vil blive suppleret med andre metodiske tilgange for at kunne uddybe og perspektivere nogle af de modsigelser og "huller", som iagttagelserne også tegnede konturerne af. Jeg har sideløbende med projektet foretaget en række interviews med de unge og indsamlet et omfattende kort- og fotomateriale som bl.a. kan anvendes til en slags socio-metrisk analyse af de unges landskabsanvendelse og tilhørsforhold til deres lokalsamfund.

efter at have nydt og diskuteret/forklaret/ demonstreret indholdet i udsigten, var det tydeligt, at alle nød det at bare ligge og indsuge stilheden og sansningen. Det var fortælleren, der måtte give tegn til opbrud⁶.

På andre udflugtsdestinationer var erfaringen omkring det manglende kendskab til landskabet den samme, om end interessen og dermed også nysgerrigheden flere steder var mindre. Flere af de lokale fortællere undrede sig over, at der ikke blev stillet flere spørgsmål, og at interessen ikke var større. Andre kunne berette, at interessen blev vakt undervejs, og at eleverne blev mere nysgerrige efterhånden som dagen skred frem.

Iagttagelserne fra ekskursionen var i overensstemmelse med indtrykket fra fremtidsværkstederne. Nogle få af de unge gav udtryk for en konkret stillingtagen til den omgivende natur og demonstrerede derigennem, at det var et emne, som de havde gjort sig tanker om før. Nogle udtrykte vrede overfor f.eks. landbrugets landskabsanvendelse - andre, særligt de hesteinteresserede piger, følte sig begrænset i anvendelsen af landskabet pga. restriktioner som følge af de mange lukkede skove. Men det var ikke hovedparten, som tog så konkret stilling til den grønne del af hverdagslandskabet - naturen. Det nærmeste, mange af de unge kom til en bekymring for naturen, var, at der blev smidt for meget skrald på strandene og i skovene, og en irritation over alger i badevandet. Udmeldinger som f.eks. "naturen er kedelig" afspejlede, at naturen tydeligvist ikke var det, der optog dem mest. Det gjorde derimod andre aspekter af deres hverdagslandskab, så som manglen på væresteder, sports-faciliteter og den generelle mangel på civilsamfunksfunktioner i lokalsamfundet. Livet efter skoletid foregik hovedsageligt i byen eller hjemmet, og frem for et bredere kritisk og globalt blik på miljøets tilstand, var det tydeligt, at de unges bekymringer primært relaterede sig til det enkelte individs velbefindende i det lokale civilsamfund. Angsten for sygdom og visheden om den geografiske afstand til et sygehus var langt mere fremherskende end en mere abstrakt defineret angst for naturens og miljøets fremtidsudsigter. Det samme var utilfredsheden med de utilstrækkelige transportmuligheder, når de skulle til og fra deres mange forskellige gøremål inde i Stege. I den forstand var naturen hovedsageligt baggrundskulisse for de bevægelsesmønstre, der bragte de unge fra destination a til destination b, og denne baggrundskulisse var der tilsyneladende masser af lige som den, i de unges øjne, så ud til at have det meget godt.

Hvad utopierne og det senere offentlighedsarrangement på den anden side også afspejlede, var, at den manglende naturinteresse blandt flere af de unge stod i forlængelse af manglende muligheder for at bruge naturen på måder, som faldt i de unges smag. Det, flere efterlyste, var mere oplevelsesbetonede aktivitetsmuligheder i form af mere 'action' og 'fart over feltet', frem for de mere traditionelle (spejderlignende) naturanvendelsesformer, som friluftsliv umiddelbart blev associeret med. Konturerne af sådanne ønsker blev tegnet på værkstederne, og fik fastere udtryk i løbet af den resterende projektperiode, og afspejlede dermed også at interessen for en øget naturanvendelse måske ikke lå længere væk end lige under overfladen. Den skulle måske blot tilbydes nogle andre udfordringer og udfoldelsesmuligheder, og efterhånden som projektet skred frem, nåede de unge selv frem til en idé-rigdom omkring sådanne udtryks- og realiseringsformer.

---

⁶ Disse iagttagelser er gengivet efter den lokale repræsentant for Danmarks Naturfredningsforening, Ole Meyers, beskrivelse af dagens forløb.

Endeligt var det også en iagttagelse, at det ofte italesatte samfundsmæssige ønske om ungdommens omsorg for naturgrundlaget forekom at blive modarbejdet på måder, som mest af alt handlede om de unges selvopfattelse og tiltro til egne påvirkningsmuligheder i et samfund præget af en stadig stigende professionalisering. På værkstederne såvel som i det resterende projektforsløb blev det tydeligt, at de unges fremmedgørelse også måtte ses som en utilsigtet konsekvens af den ekspertliggørelse, som præger naturbeskyttelsesområdet. At forholde sig til naturen, omgangen med og brugen af naturen og de konsekvenser det har, var noget, som flere af de unge opfattede som værende flyttet væk fra den enkeltes liv og over i eksperter, hvilket tilsyneladende havde nogle konsekvenser for det ønskede medansvar. En indgang til et sådant medansvar, og dette ikke mindst i en kommende nationalpark, er imidlertid, at man begynder, at tage de unges behov og ønsker alvorligt, og dette kan bl.a. tage sit afsæt i inddragelsen af de unge i konkrete natur- og samfundsplanlægningsprojekter, som projektet på Stege skole var et første initiativ til.

Fornemmelsen af ekskludering

Var det ikke naturen i sig selv, der som tema var særlig fremherskende på værkstederne, var de unge, som nævnt, til gengæld meget bevidste omkring andre problemstillinger i deres lokalsamfund. Karakteristisk herfor var, at nedlukningen af Stege Sygehus kom ind som en af topscorerne ved kritikfaserne for samtlige værksteder, lige som de unge også var meget opmærksomme på det problem, at der var for lidt politi på gaderne. I Stege lukker politistationen kl. 13 om fredagen, og manglen på politi skaber problemer for de unge, fordi det bl.a. har ført til lukningen af deres væresteder. Et sådant favoritværested var Pakhuset, som lukkede, fordi der var for meget uro. Stedet blev belejret af rockere, og i de unges optik, var det manglen på politi, som medførte, at de mistede deres primære samlingssted. Blandt de unge var der stor enighed om, at havde der været mere opsyn om aftenen, havde det ikke været nødvendigt at lukke pakhuset, og på den måde havde eksistensen af en velfungerende lokal ordensmagt direkte relation til deres egne handle-muligheder.

Påpegningen af fraværet og ønsket om fremkomsten af væresteder, hvor der var mulighed for at dyrke sport, høre musik og shoppe var med til at tydeliggøre, at hverdagens problematikker, for de unge, hovedsageligt relaterede sig til det civile liv i byen. Således var problemerne omkring de dårlige transportmuligheder, manglen på job og uddannelsesmuligheder på øen også fremherskende temaer.

Det, som disse problemstillinger samtidigt understregede, var indtrykket af en samfundsgruppe, som følte sig ekskluderet i deres lokalsamfund. Denne fornemmelse var, for de fleste, særdeles frustrerende. Ikke mindst fordi mange af de unge samtidigt viste sig at være dybt forankrede i lokalsamfundet. De var meget 'mønske', og flere viste sig at have familiære rødder, der rakte 6-7 generationer tilbage. Flere af de unge kunne således heller ikke rigtigt forestille sig at skulle leve andre steder, og ville egentligt ikke gerne fra øen, men de var frustrerede over de manglende muligheder.

Tilsyneladende er der da også nogle ressourcestærke unge, som faktisk vælger at blive boende på Møn, selvom mulighederne måske havde været bedre andetsteds⁷. Det har været for stor en beslutning at tage væk fra øen, og da uddannelses- og jobmulighederne ikke har været der, har de taget de jobs, der har været, selvom ambitionerne måske har været større. I den henseende forekommer det nærliggende at tale om tabte ressourcer, fordi disse unge på den ene side vælger at blive boende, hvilket er ønskværdigt i forhold til den gængse landdistriktsudvikling præget af afvandring og nedlukning, men samtidigt på den anden side ikke kan finde ordentlige fremtidsmuligheder på øen og dermed heller ikke udnytter deres potentialer optimalt.

Det er også i den forbindelse, at den tidligere omtalte natur-relation – eller mangel på samme – bliver interessant. Hvis det er rigtigt, at den barndoms-mæssige tilknytning til landskabet er under kraftig forandring, og at forbindelsen mellem landskab og menneske bliver kappet i en ung alder, kunne dette også sige noget om de unges evne til at se muligheder i dette landskab. Evnen til at se muligheder hænger ofte sammen med selverfarede viden, og hvis denne viden mangler, kan det evt. være svært at være visionær i forhold til f.eks. erhvervs-mæssig nytænkning. Så meget desto mere interessant er det at finde ud af, hvordan de unge færdes i og bruger landskabet på øen, fordi det siger noget om de videns-ressourcer, som evt. måtte ligge gemt her. Så meget desto vigtigere er det også at inddrage disse unge i de beslutningsprocesser, som måtte ligge forude i forhold til Møn som fremtidig nationalpark.

Hvad er bæredygtighed?

Sidstnævnte betragtning kan også være med til at perspektivere de unges håndtering af begrebet 'bæredygtig udvikling'. Eksisterede der blandt de unge en fornemmelse af marginalisering i deres lokalsamfund, havde de nemlig til gengæld (i hvert fald indledningsvist) svært ved at få øje på sammenhænge mellem egne problemer og ønsker og perspektiverne i forhold til en balanceret satsning på lokalsamfundets udviklingsmuligheder. Dette kom bl.a. til udtryk i forbindelse med introduktionen af begrebet bæredygtighed, som hovedparten af de unge havde en meget uklar fornemmelse af indholdet i. De, der havde en fornemmelse for, hvad begrebet måtte betegne og orientere sig imod, forbandt det med rene naturanligger, hvilket også fik konsekvenser i forhold til en negativ opfattelse af, hvad en nationalpark var for en størrelse. En nationalpark hørte ind under kategorien 'natur', og uden integreringen af en kulturel og økonomisk dimension fremstod en sådan park som en menneskefjendsk abstraktion, som de havde svært ved at forbinde deres eget hverdagsliv med.

I de unges bevidsthed var en nationalpark hovedsageligt en indhegnet geografisk enhed, hvor der boede vilde dyr. Dette billede hentede de bl.a. fra TV, særligt de afrikanske nationalparker, og overført på mønske forhold, kom det til udtryk i de forskellige utopi-skitseringer. Mange af de unge valgte at præsentere deres utopier i form af kort-afbildninger over deres ø, hvor de så havde valgt at indtegne det tema, de havde bestemt sig for at arbejde med. F.eks. var der nogle, der valgte at skitsere en såkaldt 'transportutopi', hvor diverse forskellige fremtidige transportmuligheder blev

---

⁷ Denne konstatering, som strider mod den gængse opfattelse af unges bevægelsesmønstre, baserer sig på iagttagelser, som flere af skolens lærere har gjort sig gennem de sidste 20 år. Ifølge disse iagttagelser er det ikke ualmindeligt at støde på tidligere såkaldt 'lovede' elever, som pga. stærk familiær eller anden social tilknytning har valgt at blive boende på øen frem for at satse på uddannelse og karriere.

indtegnet på et forstørret kort over Møn. For andre vægtede interessen mere i forhold til væresteder, uddannelse, erhverv eller sygehuset. Hvis naturparken indgik på sådanne kortafbildninger, var det som et afgrænset, indhegnet, område, som, yderst på klinten, nærmest var blevet placeret på kortet af nødvendighed. Inden for dette område var der natur – udenfor var der samfund med alt hvad det måtte indebære af transport, sygehus, væresteder og erhverv. Naturen og miljøet var ikke indtænkt i landskabet som helhed, og de unge udtrykte selv, at det, der i høj grad stod til hinder for en sådan helhedstænkning var begrebet ”-park”. En park var noget, de forbandt med Liselund eller et forlystelsesområde eller en art zoologisk have for vilde dyr, og de unge udtrykte selv behovet for at kalde deres Møn-utopier for noget andet. Det, de ville med Møn, faldt ikke ind under park-begrebet, og med afsæt i denne konstatering, blev de opfordret til at arbejde videre med at finde frem til en anden betegnelse for det, der kunne blive fremtidens Møn.

Manglende politisk selvbevidsthed

En sidste central iagttagelse vedrørte de unges opfattelse af deres egne politiske indflydelsesmuligheder på natur- og lokalsamfundsudviklingen.

Den umiddelbare iagttagelse fra projektforsløbet var, at de unge i udpræget grad manglede politisk selvbevidsthed og havde svært ved at tro på, at deres ideer ville have nogen form for gennemslagskraft. Den politiske mistillid viste sig bl.a. at hænge sammen med dårlige erfaringer med prioriteringen af unges interesser i både skole og samfundsliv. Dette satte indledningsvist sit præg på motivationen for at arbejde med det pågældende projektema. Hvorfor engagere sig i et borgerinddragelsesprojekt, når man alligevel som samfundsgruppe var vant til ikke at blive taget alvorligt?

På trods af denne indledningsvise pessimisme, blev tilliden til egen gennemslagskraft og dermed også motivationen faktisk vakt til live, efterhånden som projektet skred frem hen over de næste uger. Tilliden og motivation blev dog også hele tiden, undervejs i projektforsløbet, konfronteret med en virkelighed, som afslørede den sårbarhed, som adskiller børneoffentligheden fra alle andre offentligheder. Børneoffentligheden kan nemlig ikke alene frembringes igennem de involveredes egen kamp (Negt, 1984: 5). Den er i høj grad afhængig af de udfoldelsesmuligheder, den tilbydes af voksne, og det gør den sårbar. De muligheder, som de unge undervejs i løbet af projektforsløbet på Stege skole fik for at møde dele af den voksne offentlighed, synliggjorde denne dobbelthed.

Paneldiskussionen d. 8. september, hvor en række lokale naturbrugere, politikere og embedsfolk var inviteret til Stege Skole, var en sådan begivenhed hvor det for alvor gik op for flere af de unge, at de faktisk *havde* mulighed for medindflydelse. Det betød noget, at der sad en række personer parate til at besvare spørgsmål fra *dem*, og det betød noget, at den tilstedeværende repræsentant for pilotprojekt nationalpark Møn lagde ud med at understrege, at det faktisk indgik i målsætningen, at de unge skulle inddrages. Hver og især holdt de indbudte paneldeltagere et 10-minutters oplæg om deres respektive syn på nationalparken, og så blev bolden givet op til spørgsmål fra de unge. Det var imidlertid også på det tidspunkt, at tvivlen vendte tilbage.

Spørgsmålene fra salen var få og spagfærdige, selvom de fleste faktisk nøje havde overvejet, hvilke spørgsmål, de gerne ville have svar på og sågar havde skrevet dem

ned. De fleste sad og krøllede deres papir-lapper i hænderne. Kun få turde stille sig op med spørgsmål. De spørgsmål, der blev stillet, var spørgsmål som, hvor vidt der kunne sælges særlige Møn-produkter i en nationalpark, om landbruget kunne forestille sig at dyrke natur i stedet for landbrug, om det var nok kun at satse på turisme i nationalparken, eller om det ikke også var nødvendigt at satse på andre erhverv osv. Sådanne spørgsmål var anderledes i forhold til de mere rendyrkede natursyn, som paneldeltagerne hver og især havde givet udtryk for i deres præsentationer, men de blev ikke betragtet som irrelevante, fordi de, om end i periferien, holdt sig inden for det ”accepterede” emneområde. Men hovedparten af eleverne forholdt sig som nævnt tavse, og nærmere adspurgt havde opfattelsen blandt flere været, at de ikke syntes, at de spørgsmål, de havde forberedt, relaterede sig direkte til den diskussion, som paneldeltagerne lagde op til. Flere havde opfattet det som en meget abstrakt diskussion, som i sin rendyrkede natur-fokusering på en måde lukkede sig om sig selv, og lå meget langt væk fra de ønsker og drømme, de unge selv arbejdede med. Disse ønsker og drømme orienterede sig mod et langt bredere landskabsbegreb end det, der havde været omdrejningspunktet for paneldeltagernes interesse, og det, de unge havde fornemmet var, at der inden for denne diskussionsramme, trods indbyrdes uenigheder, eksisterede nogle underliggende regler for, *hvad* der var relevant at tale om. Hvad de således også havde fornemmet var, at det øjensynligt ikke var relevant at tale om emner som uddannelse, væresteder og bedre transportmuligheder. Derfor undlod de fleste at spørge.

En anden begivenhed, som afspejlede en lignende dobbelthed i forhold til fornemmelsen af at blive taget alvorligt var besøget af den nationale følgegruppe. Gruppen, som var på Møn i forbindelse med et andet møde, aflagde skoleprojektet et besøg om eftermiddagen – samme dag som det store offentlighedsarrangement. I den forbindelse var ca. 20 elever mødt op for at præsentere deres projekt som en form for for-premiere, og spændingen var stor over det fornemme besøg. Besøget var imidlertid kort, og der var delte meninger blandt gæsterne. Nogle få kunne, direkte adspurgt, godt se perspektiverne i de unges projektforslag. Andre udtrykte klart, at der var for lidt natur i ideerne. Nationalparker handlede først og fremmest om naturbeskyttelse, og det var der, i sin rene form, for lidt af, var der flere der mente⁸.

Besøget skabte en del usikkerhed blandt arrangørerne. Ikke så meget pga. kritikken, som under alle omstændigheder var et udtryk for, at der trods alt blev taget stilling, men mere pga. den ligegyldighed, som man også følte, at gruppen havde givet udtryk for. Både lærere og elever havde undret sig over den mangel på interesse, som de følte at følgegruppen lagde for dagen. Hvorfor havde man samlet sig i smågrupper inde på midten af fællessalen i stedet for at gå rundt og snakke med eleverne for at spørge ind til projekterne? Eleverne var der jo for det samme og stod parate rundt omkring i ”boderne” for at besvare de spørgsmål, som aldrig blev stillet. Var det fordi, idé’erne alligevel ikke blev taget alvorligt. Var det fordi, de besøgende var ligeglade med det, de så? Tvivlen og usikkerheden havde bestemt været til stede, men blev udlignet noget af den begejstring, som projekterne til gengæld var blevet mødt med om aftenen.

---

⁸ Dette blev der bl.a. givet udtryk for i det TV-indslag som TV-øst bragte senere på aftenen, og hvor flere af følgegruppens medlemmer kommenterede projektet.

Tiltrukket af følgegruppens besøg var også pressen dukket op til eftermiddagsarrangementet. Her fik eleverne mulighed for at udtrykke deres idéer og ønsker for en række medier – radio, tv og aviser, hvilket de gjorde, og gjorde godt! Hvad elever og lærere i den sammenhæng undrede sig over, var, at der skulle et besøg af en følgegruppe til, for at arrangementet var interessant for medierne. Flere uger forinden havde den nedsatte pressegruppe sendt pressemeddelelser ud og gjort opmærksom på, at det store arrangement fandt sted om aftenen. Ikke desto mindre var det ikke her, at pressen mødte op, men derimod til en kort 20 minutters seance om eftermiddagen, som ikke ydede det samlede projekt retfærdighed.

Den dobbelthed som ligger i børne- og ungdomsdeltagelsens voksendefinerede rammer forekommer at være særdeles vigtig at holde sig for øje i forhold til inddragelsen af børn og unge i en eventuelt kommende nationalpark. Risikoen for at en sådan deltagelse bliver symbolsk eller i værste fald direkte voksen-manipuleret, forekommer at være temmelig stor, og i så tilfælde foreligger også risikoen for at gøre mere skade end gavn.

I deltagelsesprojektet på Stege Skole erfarede de unge i mødet med politikere og eksperter, at de på den ene side tilsyneladende *blev* taget alvorligt, eftersom de i hvert fald på en helt ny og ukendt måde havde mulighed for at møde beslutningstagerne ansigt til ansigt og tilmed fik chancen for at konfrontere selv samme med egne relevante problemstillinger. På den anden side var det også i dette møde, at tvivlen vendte tilbage, fordi de unge havde svært ved at relatere selvsamme problemstillinger til den forholdsvis snævre emneafgrænsning, som de voksne lagde for dagen, og fordi man heller ikke rigtigt følte, at disse egne problemstillinger blev taget alvorligt. I den henseende, fik nogle af de offentlige arrangementer en symbolsk karakter, fordi dialogen med de unge enten var direkte fraværende eller også skete på voksen-definerede præmisser.

Forsker- og lærerrollen

De faldgrupper, som eksisterer i forhold til inddragelse af børn og unge i beslutningsprocesser, var også til stede i relationen mellem forsker, lærere og elever, og her var det ikke mindst konstateringen af såvel politisk mistillid som en vagtdefineret naturrelation, som gav anledning til eftertanke og refleksion i forhold til voksen-rollen i undervisningsprojektet.

På værkstederne blev vi (værkførerne) direkte konfronteret med spørgsmål fra eleverne, om vi troede på, at deres ideer kunne realiseres. Sådanne spørgsmål gav stof til etiske overvejelser. Som initiativtager til projektet, burde svaret have været ligetil, men visheden om, at det kunne blive svært, var også en realitet. For hvad ville konsekvenserne være af, at de unge heller ikke ville blive taget alvorligt i denne ombæring? I hvilket omfang kunne man (som udefrakommen ”ekspert”) tillade sig at indgyde dem håb og tro på indflydelse, når erfaringer fra de fleste forsøg på borgerinddragelse, desværre siger det modsatte⁹?

---

⁹ Dette spørgsmål havde jeg hverken i situationen eller i skrivende stund noget kvalificeret bud på en besvarelse af andet end at forsøget på at etablere en ungdomsoffentlighed, indebærer forsøget på at skabe den fornødne forandring i forhold til den eksisterende virkelighed, og at sådanne forsøg risikerer at lide nederlag. Forsøget *er* imidlertid en nødvendighed.

Hvad de unges drømme angik, var ingen af dem for så vidt urealistiske. Der var ingen drømme om at flyve til månen, og i den forstand burde de alle sammen teoretisk set kunne lade sig gøre, hvis de unge selv var motiverede, og hvis den fornødne politiske vilje var til stede. Spørgsmålet var så, om der ville være det. Vores svar til dem var således, at vi håbede på sidstnævnte, den politiske opbakning, men at der sandsynligvis skulle kæmpes, og at det også ville være op til de unges eget fortsatte engagement, i hvilket omfang realiseringen lod sig gøre.

Det engagement, som var nødvendigt vedrørte ikke mindst bæredygtighedsbegrebet. Bæredygtighedsbegrebets vage tilstedeværelse i flere af de første utopi-udkast var en af de barrierer, som realiseringen af disse utopier, vurderet ud fra en voksen-optik, stod overfor. Den umiddelbare vanskelighed ved at overskride kategoriseringstrangen betød, at nogle af de første rå utopi-udkast på fremtidsværkstederne *var* meget ensidige og forbrugsorienterede. I flere af disse udkast var det vanskeligt at spore nogen stillingtagen til og omsorg for natur og miljø, og på dette tidspunkt var det derfor også et stort åbent spørgsmål, *om* det ville lykkes de unge at gribe udfordringen og opnå et abstraktionsniveau, der overskred forestillingen om natur og kultur som hinandens modsætninger. Det var således også arbejdet med dette bæredygtighedsbegreb, som var den store udfordring i forhold til de næste ugers projektarbejde.

Det, der dermed også, for alle os andre – dvs. for lærerne og for mig som forsker – var en erkendelig udfordring, var at tage nogle af de rå utopi-udkast og deres realiseringsmuligheder alvorligt, og også dette gav anledning til en del refleksion og selvransagelse.

Umiddelbart blev jeg lidt forvirret over nogle af de ønsker, som de unge præsenterede mig for på fremtidsværkstederne, fordi disse ønsker *var* noget anderledes end de idealforestillinger, jeg måtte erkende at have haft på forhånd. Det *var* således også svært ikke at lade sig rive med af disse selvopstillede idealer og forsøge at korrigere de første rå utopi-udkast i egne ønskede (og mere ideelle) retninger. Både for forsker og lærere ville det have været meget nemt at ”pille” nogle af de unges ønsker ”ned” og udpege dem som værende *for* ensidige og dermed også *for* urealistiske. Som alternativ hertil bestod den store kunst i på den ene side at give de unge tilstrækkeligt spillerum for deres egne ønsker og udtryksbehov, og på den anden side at give dem de nødvendige redskaber til kritisk refleksion omkring selv samme. Og det *var* en balancegang, som krævede en vis øvelse. Det, for projektdesignet, styrende ideal om at betragte de unge som kompetente subjekter, der var eksperter i egen livssituation, blev konstant udfordret af både forskers og læreres ambitioner. Disse ambitioner var også i høj grad præget af det forventningspres, som offentlighedsarrangementet d. 7. oktober lagde på forløbet. På den ene side indeholdt dette arrangement et klart signal til de unge om, at de, i et eller andet omfang blev taget alvorligt (i *hvilket* omfang, kan kun tiden vise!) På den anden side, skulle der også helst være noget at vise frem, og dette ’noget’ skulle helst have et vist format, hvis det skulle tages alvorligt.

Spekulationerne gjaldt således også besvarelsen af de spørgsmål, som ville blive stillet af folk udefra og udenfor den egen-logik, som projektet var indhyllet i. For hvad kunne de unges prioritering af en skateboardbane dog have med en nationalpark at gøre? Hvad kunne den have med bæredygtig udvikling at gøre? Ud fra de unges perspektiv kunne den have med begge dele at gøre, hvis bæredygtig udvikling i en

sådan nationalpark, som i virkeligheden skulle hedde noget helt andet, kunne have noget med lokalsamfundets udvikling at gøre. Banens tilstedeværelse kunne nemlig netop være medvirkende (om end den blot repræsenterede et lille skridt) i retning af at skabe et anderledes levende miljø på Møn, som på sigt kunne gøre det attraktivt at bo og bosætte sig på Møn. Det, en skateboardbane, i de unges optik repræsenterede, var, at der var noget at give sig til for de unge, og at det kunne være en ansporing til at holde fast i sit lokalsamfund i stedet for at flytte væk. I et lidt større perspektiv var argumentet det samme i forhold til ønsket om flere uddannelsesmuligheder og arbejdspladser. Så kunne jeg, som initiativtager til projektet, håbe på, at naturen også med tiden kunne finde en plads i de forskellige projektforslag, og at det ville lykkes at få de unge at gribe udfordringen og opnå et abstraktionsniveau, der overskred de traditionelle én-dimensionaliteter, som til gengæld også præger de fleste voksnes definitioner af bæredygtighedsbegrebet.

Undervejs i forløbet blev faren for manipulation og overstyring ofte bragt på banen i de interne samtaler lærere og forsker imellem. Dette var forhåbentligt i sig selv med til at neddæmpe risikoen for en sådan, fordi alle var så opmærksomme på eksistensen heraf. Min egen vurdering af såvel processen som den endelige præsentation er da også, at det stadig *var* de unges drømme om fremtiden, som stod i centrum. Disse drømme var blevet tilføjet nogle dimensioner, som afspejlede en intensiv forudgående læringsproces, hvor de unge, af forsker og lærere, var blevet præsenteret for information og alternative betragtningsmåder, som de kunne vælge at lade sig inspirere af eller lade være. De blev ikke påtvunget en agenda, som ikke var deres egen. I den forstand lykkedes det forhåbentligt at gennemføre en myndiggørende proces, hvor voksen-rollen bestod i at facilitere en arbejdsproces, som de unge i høj grad selv bestemte indholdet i, og hvor undersøgelsen af de unges ønsker til fremtiden således foregik *sammen med* de unge og ikke var styret af voksen-definerede idealer og ambitioner.

Lærerværkstedet og det videre projektarbejde

Den dobbelte konstatering, at såvel bæredygtighedsbegrebet hos eleverne, som eksistensen af et anvendeligt undervisningsmateriale, som kunne have hjulpet introduktionen på vej, reelt var fraværende¹⁰, understregede nødvendigheden af afholdelsen af et lærerværksted. Ud over at forhindre en afkobling af lærerkræfterne, fremstod det som nødvendigt, at der, lærerne imellem, blev udvekslet erfaringer og ideer i forhold til undervisning i det bæredygtighedstema, som stod så centralt i projektet. Hvordan forstod de selv begrebet, hvad var det for en viden de videregav til eleverne, og hvordan kunne de bedst muligt sparre med de unge i forhold til de initiativer, som disse præsenterede dem for?

Arbejdet i den resterende projektperiode afspejlede, at kombinationen af lærer- og elevværksteder havde været god og sandsynligvis medvirkende til, at udfordringen *blev grebet* – ikke alene af eleverne, men også af deres lærere. For begge parter havde det været givende at blive bevidstgjorte omkring de vilkår, som skabte praktiske

---

¹⁰ I søgningen efter et sådant materiale var resultatet nedslående. Det materiale, som det lykkedes at fremskaffe, tog meget ensidigt afsæt i den biologisk miljøcentrerede dimension uden antydningen af, at bæredygtig udvikling, ud over at være en overordnet målsætning, også må konkretiseres på mange forskellige måder alt efter de lokale forhold.

problemer, hvad enten det drejede sig om at være ung i et udkantsamfund eller lærer i en arbejdssituation, som ikke bød på de mest optimale rammer i forhold til at arbejde med bæredygtighedstemaet. Hos lærerne var det tydeligvist relevant at få mulighed for at sætte ord på de usikkerheder der knyttede sig til det pågældende projekts undervisningstema, hvilket fik den konsekvens, at nogle af de, der havde holdt sig mere afventende på sidelinjen blev mere synlige i den resterende projektperiode. Blandt eleverne var det, efterhånden som projektet skred frem, også muligt at spore en øget vilje og et andet mod til at gå i kødet på de ønsker til fremtiden, som også antog stadig mere selvsikre udtryksformer.

Offentlighedsarrangementet

På den store dag – d. 7. oktober, hvor de unge skulle forelægge deres ideer for det øvrige lokalsamfund – forældre, venner, arbejdsgrupper, styregruppe, embedsfolk, national følgegruppe, politikere, presse og andre interesserede - blev dagen brugt på at opstille de forskellige projektforslag i små indbydende boder i skolens aula. Her blev modeller af væresteder, naturuniversiteter, naturefterskoler, ”grønne” transportsystemer, ride- og cykelsti-netværk, butikcentre, alternative turistaktiviteter, fødevaremæssige niche-produktioner og nytænkende friluftaktiviteter suppleret af uddybende plancher, billeder og brochurer.

Transport-drømme

Ideen om en togstation havde været fremherskende på næsten alle værkstederne, og i det endelige projektforslag var den blevet omsat til en model af en højbane – et såkaldt ’skytrain’, sådan som de er kendt fra bl.a. Tyskland. Frem for at køre rundt nede på jorden hænger en ’højbane’, som navnet antyder, over jorden, og ifølge transportgruppen, som havde arbejdet med ideen, var det forestillingen, at toget skulle køre igennem Stege, og at banen derfra skulle sno sig gennem det mønske landskab i et ottetal. Grunden til, at valget var faldet på en højbane var baseret på den logik, at man derigennem fik set naturen på en ny måde, og fordi det ifølge de kilder, som gruppen havde opsøgt, ikke skulle forurene lige så meget som et regionaltog, faktisk ligefrem mindre end en bus, fordi det kører på elektromagnetisme eller strøm. Et andet argument for højbanen var det, at det at have et tog frem for busser og bilisme, ville betyde mindre slid på vejene, og at det selvfølgelig ville lette mobiliteten på Møn – ikke alene for de unge, for hvem lige netop dette problem fyldte meget i deres hverdagsliv, men også for mindre børn, lokalbefolkningen i det hele taget og turister.

Andre undergrupper indenfor transportgruppen havde arbejdet med visioner omkring ride- og cykelstier, og der var lavet modeller over ride- og cykelruter. Ud over at sådanne stisystemer ville forbedre transport- og fritidsmulighederne for de unge selv, indgik det også som argument i deres handlingsplaner, at det ville gøre øen mere attraktiv for turister og sikre mere miljøvenlige transportformer.

Erhvervs-drømme

I andre boder blev der budt på smagsprøver, som skulle give den besøgende en fornemmelse af de alternative former for madproduktion, som evt. ville kunne lade sig gøre i et fremtidigt ø-samfund. Som et af budene herpå var ideen om at etablere et bryggeri, der producerede en god, speciel og egns-karakteristisk øl baseret på mønske råvarer. Inspirationen hertil kom bl.a. fra en viden om, at der tidligere har eksisteret et bryggeri på Møn samt research omkring erfaringerne fra Bornholm, hvor etableringen af Svaneke bryghus har vist, at det faktisk kan lade sig gøre at starte et bryggeri fra bunden. På Bornholm er firmaet vokset fra 2 til 30 medarbejdere på 5 år, hvilket for projektgruppen var et klart bevis for, at deres idé burde kunne lade sig gøre.

Som en del af bryggeriet skulle også indgå et mosteri, hvor råvarerne ville være al den nedfaldsfrugt, som Mønboerne har så meget af om efteråret. Der har tidligere været et mosteri på øen, så det, det i virkeligheden handlede om, blev det påpeget i projektet, var at give en gammel tradition en ny ’branding’.

Den samme form for ny-tænkning i forhold til nogle allerede eksisterende traditioner og ressourcer gjorde sig gældende inden for det projekt, som forsøgte at koble en eksisterende, men skrantende erhvervsform, fiskeriet, med alternativ turisme. Levende fisk i store akvarier, fiskenet, kassevis af køle-is og fiskerdrenge i orange vaders var med til at understrege stemningen på en fiskerkutter, som var blevet omdannet til en ferie-kutter, idet fiskeskipperen, i et fremtidsscenario, supplerede den vigende indtægt fra fiskeriet med indtægter fra at sejle med turister. Denne fremtidsvision havde fået betegnelsen 'kutter-ferie', og var et bud på en alternativ overlevelsesstrategi for et gammelt erhverv og dertil hørende livsform på Møn.

Væresteds-drømme

Væresteds-utopien var blevet udformet og specialiseret i flere forskellige versioner og udformet i forskellige bygnings-modeller. Én af ideerne gik ud på at bruge siloerne fra sukkerfabrikken som værested, som skulle henvende sig til alle aldersgrupper – børn, unge, voksne og ældre, men hovedsageligt være tiltænkt de unge.

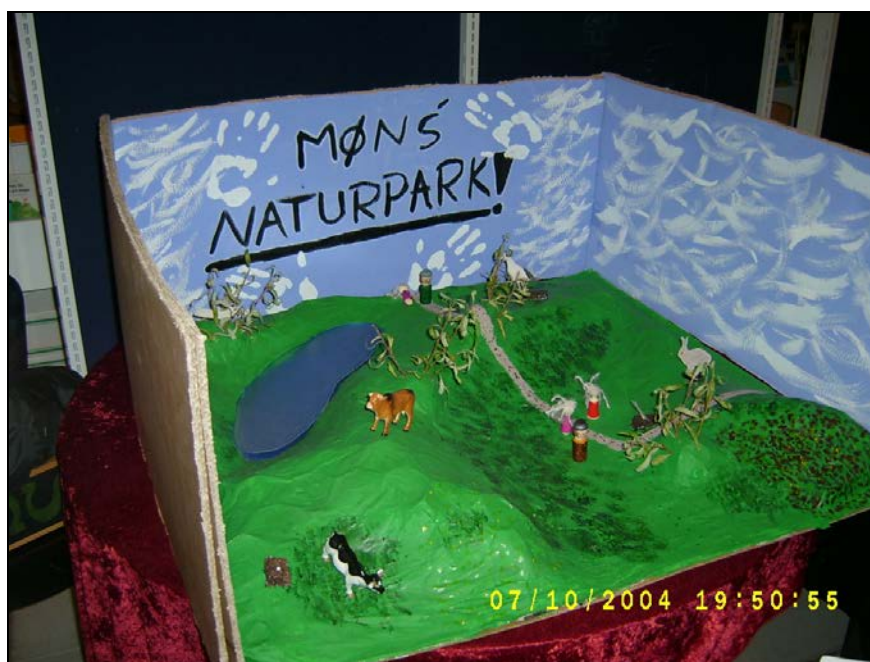
Derfor skulle siloerne også indeholde alle de emner, som flere af de unge havde efterlyst på værkstederne, og som findes i et moderne storcenter: biograf, café'er, paintball-bane, tøjbutikker, diskotek, spillehal, netværk café, skaterhal, motionscenter og rapelling ned af siloerne. Ifølge 'silo-gruppens' argumentation kunne eksistensen af et sådant værested ikke alene være med til at fastholde de unge på øen, men også være økonomisk indbringende for øen.

Ønsket om etableringen af et indkøbscenter var også blevet konkretiseret i en mindre forbrugsorienteret version. Visionen bag etableringen af en såkaldt 'Møn Mall', som også skulle have til huse i nogle af sukkerfabrikkens bygninger handlede om, at dette center dels skulle fungere som fysisk ramme for en række kulturaktiviteter og dermed fungere som mødested for både unge og ældre: dels at skabe et samlet sted for salget af mønske produkter – alt lige fra fødevarer til tøj, kunst og tur-pakker ('Møn-pakker') – sidstnævnte tiltænkt som værende udflugts-pakker for turister til forskellige områder på Møn med eller uden overnatninger.

En tredje væresteds-variant var ønsket om en tivoli-inspireret forlystelsespark kombineret med forskellige former for friluftsliv. Således skulle der parallelt med traditionelle indslag som rutschebane og pariserhjul også være muligt at deltage i små natløb og i primitive overnatningsarrangementer!

En 'grønnere' park-version var blevet konkretiseret i ønsket om en dyrepark. Her skulle det være muligt for besøgende at tage på guidede rideture i parken, som skulle indeholde en mangfoldighed af både mindre og store græssere, fugleliv og mindre dyr. Det skulle for besøgende være muligt at gå på opdagelse – evt. i form af guidede ture og undersøge dyrespor, planter, vandområder og undergrunden.

Endelig havde en af væresteds-varianterne udviklet sig til en detaljeret beskrivelse af et naturværested, som gav mulighed for en række friluftaktiviteter, der i højere grad end de nuværende friluftaktiviteter, henvendte sig til dem med blod på tanden efter virkelige udfordringer. Visionen bag idé-forslaget, var ønsket om at lave et ungdomscenter i naturen, der henvendte sig til en bredere gruppe unge end dem, der havde mere traditionelle sportsinteresser. De muligheder som p.t. eksisterede på Møn, blev det fremhævet, henvendte sig primært til de yngre børn, og naturværestedet var et bud på, hvordan der kunne rettes op på den marginalisering, som ungdommen på øen følte sig udsat for. Samtidigt kunne et sådant værested *"måske også få de unge til at lære naturen bedre at kende, og lære at passe på den, og måske bruge den til andet end bare at gå tur i"* (Citat fra N.U.C. Væresteds-rapport).

Gruppen havde udset sig det gamle vandrehjem 'Hundesøgård' tæt på klinten, som den fysiske ramme for værestedet – fordi det udover at være egnet, også stod ubrugt hen og var ideelt placeret ved den store sø – Hundesøen. På naturværestedet, som havde fået titlen NUC – Natur Ungdoms Center – var det tanken, at der skulle foregå en masse forskellige aktiviteter. Der skulle være mulighed for at løbe orienteringsløb og natløb, og Hundesøen skulle anvendes til kajak, kano og roning, lige som der skulle være knyttet en mindre rideskole til stedet – primært mhp. terrænridning. Ud over disse trods alt mere traditionelle friluftaktiviteter, forestillede gruppen sig også, at stedet skulle tilbyde aktiviteter som mountainbike-cross, klatring, surfing og en acropark for dem, der var vilde med fart og spænding. Der skulle også indgå aktivitetsmuligheder som rollespil og paintball, og et par store tomme bygninger tilknyttet vandrehjemmet var tiltænkt som rammen om en række indendørsaktiviteter som basketball, fodbold, håndbold og en skaterhal for skateboardere.

Uddannelses-drømme

Ønsket om flere uddannelsesmuligheder på øen havde også udviklet sig i flere retninger. Én af retningerne var tanken om at bruge sukkerfabrikken som uddannelsescenter, hvor der skulle indgå forskellige natur-linjer. Som hovedvision skulle uddannelsescentret være en form for eksperimenterium for unge Ole-opfindere, hvor det primært handlede om at opfinde nye og videreudvikle allerede eksisterende specialer for Møn – det være sig alt lige fra mad- til energiproduktion. Stedet skulle henvende sig til unge, der havde afsluttet folkeskolen, og udover de mere eksperimentelle linjefag, skulle uddannelsen også byde på mere traditionelle gymnasiale fag som matematik, dansk og sprogfag.

En anden retning blandt uddannelsesvisionerne var forfinelsen af ønsket om en efterskole. Man var i gruppen nået frem til at satse på ideen om en naturefterskole, hvor naturen skulle fungere som det altovervejende undervisningsrum, og hvor skolen i øvrigt skulle have den overordnede målsætning at give de unge en bedre indgang til de såkaldt ”grønne” uddannelser.

Ud over at give de unge en mulighed for at opnå større kendskab til den lokale og globale natur, indgik det også i gruppens argumentation, at etableringen af en naturefterskole ville kunne bibringe øen mange jobs og mere liv. Her tænkte de blandt andet på faste lærerstillinger samt stillinger til administrativt og servicepersonale og på lokale naturbrugere som ville kunne blive indbudt som gæstelærere, men også på den øgede handel og sociale liv, som en sådan institution kunne medføre.

En tredje retning blandt uddannelsesvisionerne var visionen om etableringen af et natur-universitet. Dette universitet skulle indeholde flere forskellige forskningsområder, men i særlig grad orientere sig mod havforskningen. Det skulle derfor ligge nede i havneområdet ved Klintholm havn, og universitetet skulle være i besiddelse af flere forskningsskibe. For 'universitetsgruppen' var det oplagt, at et universitet på øen ville kunne tiltrække en ny og savnet befolkningsgruppe på øen – unge, veluddannede og ressourcestærke personer, lige som det på sigt kunne være medvirkende til i højere grad at placere øen på verdenskortet.

Aften-arrangementet

Om aftenen løb det store arrangement af staben. Uger forinden var der blevet sendt indbydelser ud til særligt indbudte, og derudover havde der været annonceret i den lokale dagspresse, lige som eleverne selv havde været rundt og sætte indbydelser op i butikker og offentlige institutioner. Og der *kom* mange mennesker! Og det var ikke kun forældre og bekendte. Tilsyneladende var interessen for, hvordan ungdommen så på Møns fremtid, stor. Aulaen var stuvende fuld af mennesker.

Arrangementet startede ud med en sang, som havde fået titlen 'Vi vil ha park', og gik på melodien 'Love is all around'. Teksten, som blev akkompagneret af guitar, harmonika og klaver, lød:

1. Vi sku' komme med ideer,
til vores nye park.
Den sku' vær' for alt og alle,
med både skov og mark

Omkvæd: Vi vil ha' park, en park med kultur.
Et center, en klub og en masse natur.
Natbus, og cykel og -ridesti,
et sted vi alle, ka' føle os fri!

2. Vi vil ha' et kæmpe center,
hvor vi ka' ha' det sjovt.
Hvor vi ka' mødes med hinanden,
på det centrale torv.

Omkvæd

3. Der var mange diskussioner,
med både ja og nej.
det vil koste millioner,
men vi vil vise vej.

Omkvæd

Solo med guitar, harmonika og klaver

Omkvæd

Efter sangen blev de forskellige projekter beskrevet gennem ord og billeder gennem en række power-point præsentationer. Her blev beskrivelserne af de bagvedliggende tanker og foreliggende visioner krydret med elevernes filmoptagelser, som indeholdt interviews med hinanden og andre borgere i det mønske lokalsamfund. Disse filmoptagelser demonstrerede det researcharbejde, som havde været en del af den foregående arbejdsproces. Således havde man ikke alene taget afsæt i egne ideer. Man havde også forhørt sig i det omgivende lokalsamfund, som derigennem havde fået mulighed for at kommentere de pågældende problemstillinger, og de løsningsforslag, som de unge selv var nået frem til.

Borgerinddragelse for unge som myndiggørende læreproces

Medansvar for natur og lokalsamfund handler om myndiggørelse

Trods usikkerhed, tvivl og en vis portion kaos, blev udfordringen om at definere en ønskværdig bæredygtigt natur- og lokalsamfundsudvikling grebet af de unge. Det forekom desuden, at de i løbet af projektet både opnåede en større fornemmelse for bæredygtighedsbegrebet og en øget tro på, at det kunne lade sig gøre at forandre verden i ønskede retninger. En væsentlig årsag til, at det var lykkedes at mobilisere dette engagement, forekom dels at være, at et flyvsk og abstrakt begreb som bæredygtig udvikling var blevet sat i direkte relation til de unges eget hverdagsliv, og de prioriteringer, der knyttede sig hertil; dels at de unge, derudover, via den øgede elevmedindflydelse, deres tilegnelse af viden og kompetencer på området og erfaringerne fra møderne med forskellige politiske niveauer og beslutningstagere, samtidigt havde en anden selverfaret viden om muligheder og begrænsninger i forhold til påvirkningsmuligheder overfor deres omgivende lokalmiljø med i bagagen.

I forhold til de indledende iagttagelser på fremtidsværkstederne, som udtrykte en manglende tro på egne indflydelsesmuligheder på lokalsamfundsudviklingen og en lige så vagt defineret interesse for natur- og miljøanliggender, blev både selvtillid og interesse vakt i takt med deltagelsen. De forslag til projekter, som de unge endte op med, afspejlede således, at de ikke alene havde grebet udfordringen om at give bæredygtighedsbegrebet et eget-defineret indhold - dette indhold var også gennemtænkt, idé-rigt og velargumenteret.

Det bæredygtighedsbegreb, som de unges projekter afspejlede, var et bæredygtighedsbegreb, som tog afsæt i stort set alle hjørner af det at være ung borger i et lokalsamfund, som samtidigt er et udkantsamfund med alle de problemstillinger og ønsker, som dette implicerer – nu og i forhold til fremtiden. Det var samtidigt også et bæredygtighedsbegreb, som lagde vægten på evnen til at se muligheder til at skabe forandring på flere indbyrdes afhængige områder. Nogle vil måske hævde, at naturdimensionen, også i forhold til de endelige projektforslag, havde en tendens til at blive væk. Dette var også tilfældet for nogle af projektforslagene, hvor naturen mere kom på som et påhæng på det, der var den egentlige interesse – ønsket om mere liv på Møn, end som en integreret del af visions-tænkningen. Men hovedparten af projektforslagene afspejlede, at de unge havde udviklet en forståelse af begrebet, som faktisk orienterede sig mod en helheds- og fremtidsorienteret etik, som sprængte de ensidige og fastlåste definitioner, som præger mange naturbeskyttelsesprojekter og dertil relaterede diskussioner.

Som sådan forekommer deltagelsesprojektet for de unge på Stege Skole blot at være starten, og tilmed en god start, på noget, der på sigt kunne blive virkeligt spændende. Det, som projektet demonstrerer, er nemlig spirerne til en børneoffentlighed, som det ville være oplagt at understøtte, hvis der er indhold i udmeldingen om inddragelsen af børn og unge i en kommende nationalpark. Interessen og motivationen er til stede hos de unge, og for de fem niende-klasser på Stege Skole er projektet da heller ikke afsluttet endnu. Der vil blive fulgt op på projektet i den efterfølgende undervisning,

idet klassernes afgangspgaver vil tage afsæt i de erfaringer, som de unge erhvervede sig undervejs. Derudover har man i samfundsfag sat sig for at følge den fremadskridende proces – både i forhold til nationalparkudviklingen generelt og i forhold til den indflydelse, som elevernes projektforslag faktisk får i det videre forløb.

Det interessante spørgsmål nu er da også, i hvilken udstrækning de unges forslag *bliver* taget alvorligt i den videre politiske beslutningsproces. Inddragelsen af børn og unge indebærer nogle positive symbolske signalværdier, som i sig selv kan virke legitimerende på gennemførelsen af målsætninger, som reelt er voksen-definerede. Hvis ikke ungdommen integreres i den videre beslutningsproces, vil det være logisk at konkludere, at deres hidtidige deltagelse i pilotprojekt nationalpark Møn primært *var* af symbolsk karakter. Hvis de inddrages, kan denne inddragelse også let, hvis ikke man er opmærksom derpå, komme til at antage et mere eller mindre symbolsk islæt.

Et ønske på længere sigt kunne derfor være det, at der mhp. at sikre de unges medindflydelse i forhold til en kommende parkforvaltning, etableres et organ – f.eks. et udvalg, en arbejdsgruppe eller noget helt tredje, repræsenteret – ikke af voksne, men af de unge selv – men i så fald er det altafgørende, at der er både menneskelig og økonomisk opbakning dertil. Således ville det også være oplagt at bygge videre på det påbegyndte samarbejdet med øens skoler, ligesom der også kunne være inspiration at hente i nogle af de udenlandske nationalparker, hvor samarbejdet med unge og skoler, indgår som en integreret del af de enkelte parkforvaltninger (Rust, 2000).

Sammenfatning

Ovenfor anførte iagttagelser og foreløbige konklusioner fra det kombinerede borgerinddragelses- og undervisningsprojekt på Stege Skole kan sammenfattes i følgende punkter:

Naturens rolle:

- Når der på fremtidsværkstederne blev spurgt ind til de unges prioriteringer omkring deres hverdagslandskab, viste det sig, at naturen ikke var særlig synlig. Naturens tilstand var ikke noget, de unge gjorde sig særlig mange tanker om – hverken hvad angik bekyrninger eller fornøjelser.
- Den umiddelbare iagttagelse fra værkstederne var desuden, at der var en vis sammenhæng mellem anvendelsen af naturen og dennes betydning for identiteten. Blandt de mønske unge var hverken brugen af naturen eller dennes identitetsmæssige betydning særlig stor.
- Til gengæld var det også indtrykket, at den manglende naturinteresse blandt flere af de unge stod i forlængelse af manglende muligheder for at bruge naturen på måder, som faldt i de unges smag. Flere efterlyste mere oplevelsesbetonede og varierede aktivitetsmuligheder, som gav mulighed for at bruge naturen på nogle helt nye måder.
- En anden iagttagelse var, at flere af de unge opfattede ansvaret for naturen, som værende flyttet væk fra den enkeltes liv og over i ekspertsystemer, hvilket tilsyneladende havde nogle konsekvenser for det ønskede medansvar.
- En indgang til både interesse og medansvar for naturen, og dette ikke mindst i en kommende nationalpark, kunne tage sit afsæt i inddragelsen af de unge i konkrete natur- og samfundsplanlægningsprojekter, som projektet på Stege skole var et første initiativ til.

Eksklusion

- Var det ikke naturen, som var det fremherskende tema på fremtidsværkstederne, var det derimod andre aspekter af de unges hverdagslandskab, så som manglen på væresteder, for lidt politi i gaderne, for dårlige transportmuligheder og manglen på uddannelsesmuligheder og jobs, som tiltrak opmærksomheden.
- Manglen på sådanne civilsamfundsfunktioner, som havde direkte betydning i de unges hverdagsliv, medførte fornemmelsen af at være ekskluderet i lokalsamfundet. Denne fornemmelse var, for de fleste, særdeles frustrerende, fordi mange af de unge samtidigt viste sig at være dybt forankrede på Møn.

Flere ville egentligt ikke gerne fra øen, men de var frustrerede over de manglende muligheder.

- I den henseende forekommer det nærliggende at tale om tabte ressourcer, fordi disse unge på den ene side ønsker at blive boende, hvilket er ønskværdigt i forhold til den gængse landdistriktsudvikling, men samtidigt på den anden side ikke kan finde ordentlige fremtidsmuligheder på øen og dermed enten ikke udnytter deres potentialer optimalt eller vælger at flytte væk.
- Så meget desto vigtigere er det også at inddrage disse unge i de beslutningsprocesser, som måtte ligge forude i forhold til Møn som fremtidig nationalpark, fordi det er disse unge, som potentielt set kunne komme til at udgøre fremtidens borgere på Møn.

Bæredygtighed

- Eksisterede der blandt de unge en fornemmelse af marginalisering i deres lokalsamfund, havde de til gengæld (i hvert fald indledningsvist) svært ved at få øje på sammenhænge mellem egne problemer og ønsker og perspektiverne i forhold til en balanceret satsning på lokalsamfundets udviklingsmuligheder.
- Dette kom bl.a. til udtryk i forbindelse med introduktionen af begrebet bæredygtighed, som hovedparten af de unge havde en meget uklar fornemmelse af indholdet i.
- De, der havde en fornemmelse for, hvad begrebet måtte orientere sig imod, forbandt det med rene naturanliggender, hvilket også fik konsekvenser i forhold til en negativ opfattelse af, hvad en nationalpark var for en størrelse.
- I de unges opfattelse var en sådan park en menneskefjendsk størrelse, som de ikke forbandt deres eget hverdagsliv med. Det, der i høj grad stod til hinder for en sådan forbindelse var begrebet ”-park”. En park var noget, de forbandt med Liselund eller et forlystelsesområde eller en art zoologisk have for vilde dyr, og de unge udtrykte selv behovet for at kalde deres drømme og ønsker omkring Møn for noget andet.

Politisk selvtillid

- Den indledningsvise erfaring fra projektforløbet var, at de unge i udpræget grad manglede politisk selvbevidsthed og havde svært ved at tro på, at deres ideer ville have nogen gennemslagskraft. Den politiske mistillid viste sig bl.a. at hænge sammen med dårlige erfaringer med prioriteringen af de unges interesser i både skole og samfundsliv.
- Tilliden til egen gennemslagskraft og dermed også motivationen til at deltage blev dog vakt til live, efterhånden som projektet skred frem hen over de næste uger. Tilliden og motivation blev dog også hele tiden, undervejs i

projektforløbet, konfronteret med en virkelighed, som afslørede den sårbarhed, som adskiller børneoffentligheden fra alle andre offentligheder.

- Dette kom bl.a. til udtryk i forbindelse med de forskellige møder, som de unge havde med voksne beslutningstagere undervejs i projektforløbet. Her oplevede de unge på den ene side, at de tilsyneladende *blev* taget alvorligt, eftersom de havde mulighed for at konfrontere disse beslutningstagere med egne relevante problemstillinger. På den anden side følte de unge heller ikke rigtigt, at disse egne problemstillinger blev taget alvorligt, fordi emner som uddannelse, væresteder og bedre transportmuligheder lå meget langt væk fra den mere rendyrkede natur-fokusering, som de voksne lagde vægten på.
- I deltagelsesprojektet på Stege Skole fik nogle af de offentlige arrangementer en symbolsk karakter, fordi dialogen med de unge enten var direkte fraværende eller også skete på voksen-definerede præmisser.
- Den dobbelthed, som ligger i børne- og ungdomsdeltagelsens voksendefinerede rammer, forekommer at være særdeles vigtig at holde sig for øje i forhold til inddragelsen af børn og unge i en eventuelt kommende nationalpark. Risikoen for, at en sådan deltagelse bliver symbolsk eller i værste fald direkte voksen-manipuleret, forekommer at være temmelig stor, og i så tilfælde foreligger også risikoen for at gøre mere skade end gavn.

Voksenrollen

- De faldgrupper, som eksisterer i forhold inddragelse af børn og unge i beslutningsprocesser, var også til stede i relationen mellem forsker, lærere og elever.
- Det var ikke mindst manglen på politisk selvbevidsthed hos de unge, som gav anledning til eftertanke i forhold til spørgsmålet om, i hvilket omfang man (som udefrakommen voksen "ekspert") kunne tillade sig at indgyde dem håb og tro på indflydelse, når erfaringer fra de fleste forsøg på borgerinddragelse, desværre siger det modsatte.
- Den vage naturrelation udgjorde også en potentiel faldgruppe i forhold til risikoen for overstyring. Både for lærerne og for mig som forsker – *var* det, i forhold til egne idealforestillinger og ambitioner, en udfordring at tage nogle af de unges første utopi-udkast og deres realiseringsmuligheder alvorligt. Både for forsker og lærere ville det således også have været meget nemt at "pille" nogle af de unges ønsker "ned" og udpege dem som værende *for* ensidige og dermed også *for* urealistiske
- Min egen vurdering af såvel processen som den endelige præsentation er imidlertid, at det lykkedes at undgå at "dumpe i" de værste faldgrupper for overstyring, og at det stadig *var* de unges drømme om fremtiden, som stod i centrum. Disse drømme var blevet tilføjet nogle dimensioner, som afspejlede en intensiv forudgående læringsproces, hvor de unge, af forsker og lærere, var

blevet præsenteret for information og alternative betragtningsmåder, som de kunne vælge at lade sig inspirere af eller lade være. Men de blev ikke påtvunget en agenda, som ikke var deres egen.

Medansvar og myndiggørelse

- I forhold til de indledende iagttagelser på fremtidsværkstederne, hvor de unge gav udtryk for en manglende tro på egne indflydelsesmuligheder på lokalsamfundsudviklingen og en lige så vagt defineret interesse for natur- og miljøanliggender, blev både selvtillid og interesse vakt i takt med deltagelsen.
- En væsentlig årsag til, at det lykkedes at mobilisere dette engagement, forekommer dels at være, at et flyvsk og abstrakt begreb som bæredygtig udvikling blev sat i direkte relation til de unges eget hverdagsliv, og de prioriteringer, der knyttede sig hertil; dels at de unge havde en anden selverfaret viden om muligheder og begrænsninger i forhold til påvirkningsmuligheder overfor deres omgivende lokalmiljø med i bagagen.
- De forslag til projekter, som de unge endte op med, afspejlede, at de ikke alene havde grebet udfordringen om at give bæredygtighedsbegrebet et eget-defineret indhold - dette indhold var også gennemtænkt, idé-rigt og velargumenteret.
- Det bæredygtighedsbegreb, som de unges projekter afspejlede, var et bæredygtighedsbegreb, som tog afsæt i stort set alle hjørner af det at være ung borger i et udkantsamfund med alle de problemstillinger og ønsker, som dette implicerer – nu og i forhold til fremtiden. Det var samtidigt også et bæredygtighedsbegreb, som lagde vægten på evnen til at se muligheder til at skabe forandring på flere indbyrdes afhængige områder.
- Deltagelsesprojektet for de unge på Stege Skole er blot starten på noget, der på sigt kunne blive virkeligt spændende. Det, som projektet demonstrerer, er nemlig spirerne til en børneoffentlighed, som det ville være oplagt at understøtte, hvis der er indhold i udmeldingen om inddragelsen af børn og unge i en kommende nationalpark.
- Et ønske på længere sigt kunne derfor være det, at der mhp. at sikre de unges medindflydelse i forhold til en kommende parkforvaltning, etableres et organ – f.eks. et udvalg, en arbejdsgruppe eller noget helt tredje, repræsenteret – ikke af voksne, men af de unge selv – men i så fald er det altafgørende, at der er både menneskelig og økonomisk opbakning dertil.

Litteratur:

Bischoff, Annette (2003): Unge, ungdomskultur og natur. Naturens værdi. Peder Agger, Annette Reenberg, Jeppe Læssøe & Hans Peter Hansen (red.). Gads Forlag.

Chawla, Louise (2002): Political Socialization in Preparation for Environmental Action. Critical International Perspectives on participation 5/24.

Hahn, Carole L. (1998) *Becoming Political: Comparative Perspectives on Citizenship Education*. New York: State University of New York Press.

Hart, Roger A. (1992) *Children's Participation. From Tokenism to Citizenship*. Innocenti Essays No.4. Unicef. United Nations Children's Fund.

Kampmann, Jan (1998) *Børn som informanter*. Arbejdsnotat udarbejdet for Børnerådet. Arbejdsnotat nr. 1. Roskilde Universitetscenter.

Læssøe, Jeppe & Iversen, Trine (2003): *Naturen i et hverdagsperspektiv*. En kvalitativ interview-undersøgelse af forskellige danskeres forhold til naturen. Faglig rapport fra DMU, nr. 437.

Milner, H. (2002) *Civic drop-outs? What young citizens know and don't know about politics*. Paper presented at the conference *Citizenship on Trial*, McGill University, June 20-21.

Møller, Per Grau (2000), *Landskab og kulturel bæredygtighed, Aktører i Landskabet*, Foranderlige Landskaber, Odense.

Negt, Oskar (1984) *Barndom og børneoffentlighed*. *Autonomi. Børn og voksne*. Kontext/47: 5-16.

Rust, Marie (2000) *What role do young people have in national parks? Their role in the US parks system*. Keynote speeches at the Conference EUROPARC 2000: 45-55

Thomashow, M. (2002) *Bringing the Biosphere Home*. Cambridge, MA: MIT Press.

Empiri:

Værkstedsprotokollerne fra de fem afholdte elevværksteder d. 18., 19., 25., 26. og 27. august 2004 samt lærerværkstedet d. 8. september 2004.

Elevernes skriftlige projektforslag til styregruppen

Diverse mindre arbejdsnotater og mødereferater skrevet undervejs i løbet af projektperioden

Internet:

<http://www.skovognatur.dk/Falster/Nationalpark>

Aviser og andre medier:

Nationalparker mere end træer. Møns Tidende 8/10 2004

Unge drømme om Møn. Ugebladet 8/10-2004

TV-indslag bragt af TV-øst 8/10-2004